

Відгук

**офіційного опонента на дисертацію Дударчука Любомира Вікторовича
«КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В ГЕНЕРАЛЬНІЙ ОКРУЗИ
«ВОЛИНЬ–ПОДІЛЛЯ» В РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944
рр.)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі
знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія»**

Історичний досвід переконує в тому, що внутрішня структурна «тектоніка» в культурних інституціях активізується здебільшого в екзистенційні періоди, під час цивілізаційних розламів, коли постає проблема вибору для великих людських спільнот та цілих держав. Друга світова війна стала явищем саме такого порядку й спричинила пошуки нових конфігурацій культурних і освітніх установ та впорядкування відносин між їхніми структурними елементами. Досвід цих суперечливих, сповнених внутрішньої напруги та співдії різних чинників подій має не лише практичне суспільне значення, а й суто наукове. Фактично незаангажовані студії історії культури та освіти в Україні тривають понад чверть століття. За цей час неможливо детально осягнути таку тему у всіх її різноманітних виявах. З іншого боку, напрацьований та актуалізований емпіричний масив сформував підґрунтя для широких асоціацій, узагальнень, теоретизації та концептуалізації, вписування вітчизняної історії культурних і освітніх процесів у європейський та світовий контексти.

Політика німецької окупаційної влади на території України у сфері культури до цього часу в повному обсязі не знайшла достатнього відображення в українській історіографії. На сьогодні існує кілька праць із цієї проблематики, у яких розкриваються різні аспекти функціонування освіти, науки, театру, культурно-освітніх товариств. Найвагоміший внесок у наукову розробку теми зробили сучасні історики західного регіону України, які на основі архівних документів та періодичної преси досліджували культурне життя в Генерал-губернаторстві та дистрикті «Галичина». Водночас дослідження цієї тематики на матеріалах райхскомісаріату «Україна» не мають такого широкого спектру.

Вивчаючи окупаційний режим, історики здебільшого включають культурні процеси в комплекс досліджуваних ними проблем як супутні складові.

Тому намір Л. Дударчука присвятити своє дослідження вивченню культурно-освітніх процесів на території генеральної округи «Волинь–Поділля» в період нацистської окупації є об'єктивно вмотивованим і науково виправданим. Загалом дисертант успішно заповнив цю лакуну в наших знаннях.

Дисертація виконана в рамках теми науково-дослідної роботи кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки «Актуальні проблеми нової та новітньої історії України: суспільство, політика, культура» (державний реєстраційний номер – 0119U001845).

Об'єктом дослідження виступає нацистський окупаційний режим в Україні, а предметом – культурно-освітні процеси в генеральній округі «Волинь–Поділля» у 1941–1944 рр. Одержані результати є обґрунтованими і містять елементи наукової новизни. Не викликає заперечення те, що автору на основі дослідження широкого кола історичних джерел і спеціальної літератури вдалося відтворити культурно-освітнє життя на території генеральної округи «Волинь–Поділля» в період нацистської окупації. На нашу думку, дисертант досягнув суттєвих наукових результатів, які в сукупності розв'язують поставлене наукове завдання, зокрема, з'ясовано суть культурної політики німецької адміністрації на окупованих землях, простежено діяльність театрів та аматорських драматичних гуртків, функціонування музейних та бібліотечних установ, проаналізовано видавничу справу та функціонування книгарень, охарактеризовано систему початкового та середнього шкільництва, функціонування закладів професійної освіти та культурно-освітніх організацій.

Робота складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (556 позицій) та 17 додатків.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» дисертант характеризує праці радянських авторів, дослідження представників української діаспори, роботи закордонних учених, праці сучасних українських дослідників. Це дає підстави стверджувати наявність достатньої

компетенції автора щодо проблематики, покладеної в основу дослідження. Водночас поза його увагою залишилися праці Н. Антонюк «Українське культурне життя в Генеральній Губернії (1939–1944 рр.)» (Львів, 1997), В. Добровичинської «Культурне життя у Рівному – центрі рейхскомісаріату Україна (1941–1944 рр.)», Г. Данильчука «Рівненський музей у роки німецької окупації 1941–1944 рр.».

Дисертація оснований на джерельній базі, що представлена неопублікованими документами з ЦДАВО України, ЦДАГО України, фондів обласних державних архівів: Волинської (Р–1. Луцька міська управа, Р–2. Луцький окружний комісаріат, Р–87. Волинська обласна управа в м. Луцьку, Р–141. Ковельський окружний комісаріат, Р–2083. Волинський обласний державний краєзнавчий музей м. Луцьк); Рівненської (Р–23. Костопільський гебітскомісаріат, Ф. Р–33. Рівненська міська управа, Р–52. Рівненська районна управа, Р–69. Окружна «Просвіта» в м. Рівне, Р–74. Школа сестер-акушерок при окружному санітарному відділі у м. Рівне Рівненської області, Р–281. Рівненське церковне управління); Тернопільської (Р–199. Кременецька міська торгівельна школа дистрикту «Галичина», Р–204. Кременецький окружний шкільний інспекторат райхкомісаріат «Україна», Р–212. Кременецька українська гімназія, Р–2218. Вишнівецька реміснича промислова школа с. Вишнівець Збараського округу); Хмельницької (Р–420. Шепетівський округовий комісаріат, Р–430. Славутська районна управа, Р–1130. Редакція газети «Нова Шепетівщина»); областей.

Високим рівнем інформативності про культурно-освітні процеси в регіоні вирізняються періодичні видання окупаційного періоду. Загалом джерельна база є достатньою для об'єктивного висвітлення теми й виведення обґрунтованих висновків.

Другий розділ присвячений розвитку театральних, музейних, бібліотечних установ, кінотеатрів. Як впливає з дисертації, найактивніше театри функціонували у Луцьку, Рівному, Проскурові, Кам'янці-Подільському, Бресті, Дубні, Ковелі, Горохові, Шепетівці, Старокостянтиніві, Антонінах та Дунаївцях.

Автор проаналізував науково-дослідну та експозиційну роботу співробітників Волинського, Проскурівського, Кам'янець-Подільського, Кременецького, Рівненського та Острозького краєзнавчих музеїв. У дисертації зроблено висновок, що найпоширенішим видом друкованої продукції у 1941–1944 рр. була періодика, яка виконувала роль розповсюдника інформації та важливого засобу пропаганди. Л. Дударчук підрахував, що в регіоні випускалося щонайменше 22 газети для широкого кола читачів. Книговидання в окреслений період було презентоване релігійною, художньою літературою, календарями (церковними та світськими), а також брошурами антирадянського спрямування.

Особливості розвитку освітніх процесів у регіоні розкриваються у третьому розділі. Поступово основним типом закладу шкільної освіти стала початкова (народна) школа з чотирьохрічним терміном навчання. Варто погодитися з думкою Л. Дударчука, що брак підручників, поширення інфекційних хвороб, низький професійний рівень педагогів, недостатня кількість дров та вугілля для обігріву приміщень у холодну пору року, а також репресивна політика окупантів, негативно впливали на стан освітньої галузі. Заклади професійної освіти здійснювали підготовку фахівців у тих галузях господарської та соціально-побутової сфери, які були найбільш затребувані у нацистського керівництва (лісопереробній, сільськогосподарській, медико-фармацевтичній, ремісничій, торговій). Однак професійний рівень випускників короткострокових курсів та фахових шкіл, на думку автора, здебільшого був незадовільний через брак часу на їхню підготовку. У підрозділі 3.3 висвітлено діяльність «Просвіти» та Жіночої служби України, спрямовану на заснування дитячих садків, шкіл, закладів професійної освіти, поширення друкованих видань, влаштування театральних вистав, концертів, урочистих академій. Зв'язки українських культурних діячів із визвольним рухом стали однією з причин заборони діяльності цих організацій.

Висновки, зроблені у дисертації, об'єктивні, аргументовані, а результати дослідження належним чином апробовані. Автор опублікував 5 статей у наукових фахових виданнях, що входять до переліку МОН України, 1 в

іноземному виданні, які належним чином передають основні висновки дисертаційної роботи. Порухень академічної доброчесності в дисертації не виявлено.

Водночас є деякі зауваження та побажання до дисертаційної роботи.

1. У вступі при формулюванні наукової новизни отриманих результатів дослідження варто було чіткіше представити основні наукові положення, які виносяться на захист. Не слід формулювати мету роботи як «дослідження...», оскільки це вказує на засіб досягнення мети, а не на саму мету.
2. Представницькій емпіричній базі дослідження дещо бракує суто джерелознавчої характеристики, а також виокремлення документів, які вперше були введені здобувачем до наукового обігу.
3. Трапляються помилки в написанні прізвищ історичних діячів, зокрема Генріха Гімmlера (с.127, 217), організацій (айнзацштаб – с.102), священних та богослужбових книг (с.113, 114).
4. Дисертація тільки виграла б, якби в загальному списку використаних джерел було б розмежовано опубліковані джерела і літературу.
5. Здобувачу загалом притаманний аналітичний виклад матеріалу, проте в окремих випадках він захоплюється описовістю; подекуди роботі бракує висновків до розділів дисертації та глибшого аналізу процесів, які відбувалися в культурно-освітній сфері на території генеральної округи «Волинь–Поділля», більш критичного ставлення до деяких використаних джерел.

Загалом рецензована дисертація Л. Дударчука є самостійним дослідженням, написана на належному науковому рівні, містить елементи наукової новизни, відповідає завданням сучасної історичної науки, вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами. Це завершена праця,

в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, а Л. Дударчук заслуговує на присвоєння йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії
ім. проф. М. П. Ковальського
Національного університету
«Острозька академія»

Андрій СМІРНОВ

ПІДПИС
ЦЕНТРА «ЖУЮ»
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ
КАДРІВ НАУ «ОА»

Смирнова А. С.

